

Victor Westhoff (1916-2001), leermeester in de plantensociologie

J.H.J. Schaminée

Aan het begin van de speelfilm *Novecento* (Negentienhonderd) van Bernardo Bertolucci zien we een narrenfiguur dronken door de velden dwalen over een smalle veldweg, die wordt omzoomd door hoge graanvelden. Gevangen door de camera kijkt hij omhoog en roept wanhopig ‘Verdi è morto’. Op indringende wijze brengt Bertolucci hiermee het einde van een tijdperk in beeld, van de zojuist voorbijge negentiende eeuw. Dit beeld kwam in mij op toen ik maandagavond 12 maart het bericht vernam dat Victor Westhoff door een verkeersongeval om het leven was gekomen.

Het einde van een tijdperk – ik denk dat bij velen deze gedachte zal zijn opgekomen. Marga Coesèl verwoordde het treffend in de *Nieuwsbrief van de Heimans en Thijsse Stichting*, waarin ze stelt dat Victor Westhoff, F.W. van Eeden Sr. en Jac.P. Thijsse de grote drie van de Nederlandse natuurbescherming zijn. Van Eeden, vooral bekend als auteur van de bundel *Onkruid*, legde in de tweede helft van de negentiende eeuw de kiem voor de natuurbeschermingsgedachte; hij overleed in 1901. Thijsse, die door Van Eeden werd geïnspireerd, zorgde de daaropvolgende halve eeuw ervoor dat de natuurbescherming maatschappelijk geaccepteerd werd, zowel door middel van zijn veel geroemde Verkade-albums als door de oprichting van *De Levende Natuur* en diverse natuurorganisaties waaronder Natuurmonumenten, Vogelbescherming en de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. Na de dood van Thijsse in 1945 bracht

Westhoff de natuurbescherming tot bloei en verleende haar een wetenschappelijke grondslag. Westhoff had veel respect voor zijn beide voorgangers, vooral voor Thijsse die hij persoonlijk heeft gekend. Het artikel dat Westhoff in 1965 over Thijsse schreef, behoort volgens Coesèl tot het beste en het mooiste wat ooit over hem is geschreven.

Tijdens de uitvaartdienst op 17 maart heb ik enkele passages voorgelezen uit een brief die Victor mij in de week voor zijn overlijden had toegezonden. Deze passages wil ik hier graag herhalen. De brief bevat een kopie van een brief die Victor op 5 februari 1945, dus meer dan 56 jaar geleden, heeft geschreven aan Wim Margadant, naar aanleiding van het overlijden van Jac.P. Thijsse. De brief opent als volgt: “Weet je dat Thijsse overleden is? Op 8 Januari – niet geheel onverwacht, maar even opgewekt, blijmoedig en stralend als zijn leven geweest is”. Een stukje verderop vervolgt Victor met “Tot den laatsten dag was hij actief en vol plannen. Hij voltooide in Dec. nog een dik rapport over de verwoesting en restauratie van de Kennemerduinen. In zijn laatsten brief aan Cleynert, één dag voor zijn dood geschreven, geeft hij als zijn mening te kennen, dat met veel zorg en liefde die duinen zóó behandeld kunnen worden, dat ze over dertig jaar weer zijn als voor den oorlog en misschien zelfs mooier”. Verderop wordt de brief persoonlijker: “Het bericht van Thijsse’s dood heeft mij meer getroffen dan dat van ieder ander gedaan zou hebben. Tot het laatst toe vol activiteit en veerkracht – en toch was hij

Foto 1. Victor Westhoff tijdens een excursie in het Labbeget bij Sprang-Capelle op 10 juni 1999 (foto Ad Wagemakers).

niet bang voor den dood, zoals zulke menschen meestal zijn; hij stond tegelijk midden in én boven het leven, had het lief en was er toch los van. Hij was voor mij het ideaal van een mensch en den eenigen mensch, die ik vereerde. Lang heb ik overdacht, wat hij voor ons en voor ons volk beteekend heeft. In engeren kring missen wij allereerst dengene, dien op onnavolgbare wijze de studie van het natuurleven in het vrije veld wist te verbinden met biologisch onderzoek, die den schakel vormde tusschen natuurbewondering en natuurwetenschap. Maar in ander opzicht missen wij misschien nog meer; zijn spontaniteit, zijn eeuwige jeugd, het laaiend vuur van zijn enthousiasme, zijn ongelooflijk scherp en oorspronkelijk waarnemingsvermogen, waarvan wij op elken tocht zoveel leerden, zelfs nog de laatste jaren in Thijsse's Hof, en de sprankelende wijze waarop

hij zijn ervaringen besprak- of beschreef, want bij hem was spreken en schrijven één". Het is opvallend hoe Victor in zijn karakteristiek van Thijsse tegelijk zijn eigen drijfveren onthult!

De betekenis van het werk van Victor Westhoff valt niet gemakkelijk samen te vatten.

Uitgebreid zou ik kunnen verhalen over de talloze geschriften die van Victors hand zijn verschenen: te beginnen in 1934 met een beschouwing in het tijdschrift *Amoeba* over de desastreuze gevolgen van de afsluiting van de Zuiderzee, en eindigend met een verhandeling over botanische symboliek die vlak voor zijn overlijden verscheen in het *Jaarboek van de Interdisciplinaire Vereniging voor Analytische Psychologie*. Daartussen liggen meer dan 700 geschriften, waaronder een twintigtal boeken. Bekendheid kreeg Westhoff vooral met *Wilde*

Planten, een driedelig werk uit het begin van de jaren zeventig; met meer dan 100.000 verkochte exemplaren werd deze reeks een regelrechte bestseller. Verder behoren de *Inleiding tot de plantensociologie* uit 1942, het *Overzicht der Plantengemeenschappen in Nederland* (1942, 1946), *Plantengemeenschappen in Nederland* uit 1969, *De plantengroei van de Waddeneilanden* uit 1991 en zijn bijdrage aan de vijfdelige reeks *De vegetatie van Nederland* (1995-1999) tot zijn belangrijkste publicaties. In 1947 promoveerde Westhoff op een onderzoek naar de vegetatie van de Waddeneilanden Terschelling, Vlieland en Texel. Zo is het slechts een rijtje titels. Maar daarachter gaat een wereld van kennis en denkbeelden schuil, die het natuuronderzoek in ons land ingrijpend beïnvloed heeft. Begrippen als ‘serie’ (haloserie, xeroserie, hygroserie), ‘natuurtechnisch milieubeheer’ en bijvoorbeeld het onderscheid tussen concrete plantengemeenschappen en abstracte eenheden (syntaxa) zijn voor ons zo vertrouwd, dat we gemakkelijk vergeten dat ze ooit door Victor Westhoff bedacht en geïntroduceerd zijn.

Niet minder tijd en ruimte zou ik moeten inruimen om te beschrijven in welke mate Victor Westhoff het natuuronderzoek in ons land heeft beïnvloed door een leermeester te zijn van velen. Maar liefst viermaal heeft hij vorm en inhoud gegeven aan onderzoeksgroepen in Nederland: als hoofd van de afdeling Landschapsverzorging van de ANWB van 1943 tot 1947, als wetenschappelijk medewerker en docent aan de Landbouwhogeschool te Wageningen in de periode 1947-1956, vervolgens als hoofd van de afdeling Botanica en plaatsvervangend directeur van het RIVON (1957-1968), en tenslotte tot zijn emeritaat in 1981 als hoogleraar in de geobotanie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Op initiatief van Westhoff wordt in 1937 de Plantensociologische Werkgroep van de Nederlandse

Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) opgericht, die al spoedig bij velen bekend zou zijn onder de naam ‘Sjocgroep’. In het zelfde jaar verschijnt het eerste nummer van het periodiek *Kruipnieuws*, dat thans – 64 jaar later – nog steeds bestaat. In 1989 is Westhoff medeoprichter van onze Plantensociologische Kring Nederland en het daaraan verbonden tijdschrift *Stratiotes*. Zelf spreekt hij van “Kruipnieuws voor grote mensen”. Op 12 december 1999 wordt hem te Nijmegen, tijdens de viering van het tweede lustrum, het erelidmaatschap van de PKN uitgereikt, dat hij – zoals velen zich zullen herinneren – geëmotioneerd in ontvangst neemt. Tussen al de onderscheidingen die hem ten deel waren gevallen, nam deze een bijzondere plek in.

Ook zou ik moeten ingaan op zijn betekenis voor de natuurbescherming. Zijn klassieke voordracht ‘Biologische problemen der natuurbescherming’, gehouden tijdens een natuurbeschermingsconferentie in 1945 te Drachten, betekende een ware omwenteling in het denken over natuurbeheer in ons land. Tot die tijd werd door de meerderheid van de natuurbeschermers het principe van ‘non-interventie’ gehuldigd, hetgeen betekende dat men de natuur trachtte te behouden door gerichte aankoop van gebieden, die vervolgens van iedere menselijke invloed gevrijwaard dienden te blijven. Westhoff nam tijdens dit congres een voorshot op het begrip halfnatuurlijke landschappen en maakte duidelijk dat een groot deel van onze zo gewaardeerde natuur slechts kan blijven voortbestaan dank zij de mens, in plaats van ondanks de mens. Later zou hij de betekenis van menselijk handelen voor het natuurbehoud in vele geschriften verder uitwerken.

Voor een meer volledige bespreking over de betekenis van het werk van Victor Westhoff verwijs ik naar diverse publicaties in boeken en tijdschriften, waaronder het artikel van Van der Maarel over West-

hoff in *Biological Conservation* (1987), het Westhoff-nummer van *De Levende Natuur* uit 1988 (o.a. Bakker 1988; Sýkora & Sýkora 1988), de *Bibliografie Victor Westhoff met een beschrijving van en een keuze uit zijn werk*, die hem ter ere van zijn vijfenzeventigste verjaardag werd aangeboden (Goris et al. 1991), het eerste deel van *De Vegetatie van Nederland* (Schaminée et al. 1995) en de desbetreffende passages in het boek *Honderd jaar op de knieën, de geschiedenis van de plantensociologie in Nederland* (Schaminée & Van 't Veer 2000), waaronder een door Hettie Meertens afgenomen interview.

Het is vooral in de publicaties over de natuurbescherming dat de onderzoeker Westhoff de mens Westhoff laat spreken, want zijn denkbelden over de natuurbescherming hangen nauw samen met zijn overtuiging dat de mens deel uitmaakt van de natuur. Een gevoel van verbondenheid met alle wezens staat centraal in de boeddhistische levensvisie van Victor Westhoff. Hoe kan dit beter worden verwoord dan door Victor zelf. In een artikel in *Elsevier* uit 1989 kunnen we lezen: "Een plant heeft een volkomen zelfexpressie, terwijl hij tegelijk volledig weerloos is. Even weerloos als Christus, of als Christus leerde dat je moet zijn. [...] Het is voor mensen als ik een eeuwig wonder dat uit een beukenootje een beuk voortkomt en niet een eik. Dat spreekt voor een leek vanzelf, maar in werkelijkheid spreekt niets vanzelf. Je zult natuurlijk wel zeggen: het zaadje heeft een bepaald DNA-patroon en daar komt dus dit of dat uit voort. Dus, dus, dus... Maar dat is geen echte verklaring, ook al weet je zogenaamd wetenschappelijk hoe het te verklaren valt. Dat ervaar je als een wonder en door dat wonder ben je deel van het 'zijn' van die plant. Je ervaart hem als een lotgenoot. Iedere plant, iedere soort heeft zijn eigen plekje. Als mens kun je

trachten dit gegeven te doorgronden en raak je gefascineerd door het ingewikkelde, zich overal en telkens weer herhalende samenspel.

Victor Westhoff als wetenschapper, Victor Westhoff als leermeester en Victor Westhoff als natuurbeschermmer... maar er is nog een andere Victor Westhoff geweest. Tientallen woorden en beelden wedijveren als het ware om als eerste genoemd te worden: gedreven, erudiet, emotioneel, verbonden met de natuur, intens, gul, kwetsbaar, genietend van lekker eten, afgewogen formulerend of ongeremd scherp, gegrepen door schoonheid, overtuigd van eigen mening, visie, inspiratie, volharding, op

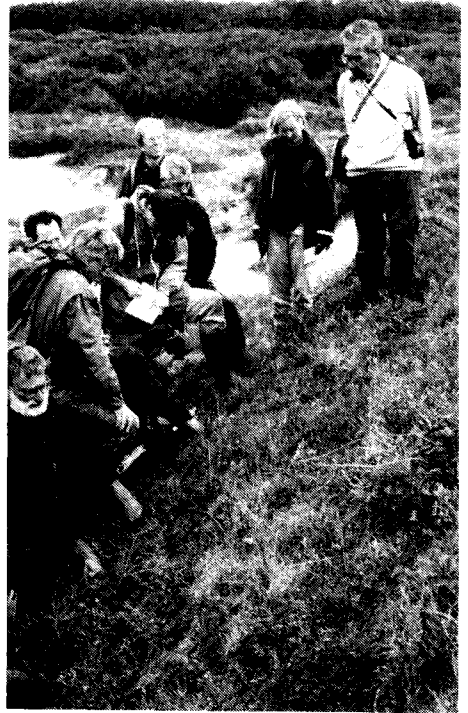

Foto 2. Victor Westhoff tijdens een excursie van de PKN op Schiermonnikoog, augustus 1992 (foto Bart Graatsma)

zichzelf gericht, gericht op anderen, tientallen rijtjes, citaten, excursies, kerstkaarten, brieven, altijd antwoord, die vervloekte cultuurtechniek, de tuin in Groesbeek, zijn werkkamer met steeds weer nieuwe stapels boeken, gedichten met zachte stem voordragend uit het hoofd, zijn ogen sluitend om ongestoord naar muziek te kunnen luisteren, Mozart, bovenal Mozart, onrustig trommelend met zijn vingers, leermeester in de plantensociologie, dat woord dat hijzelf in Nederland introduceerde, vervolgen in de ban deed, en later weer omarmde.

Tenslotte, Victor was een meester in het schrijven van eerbetonen, ter gelegenheid van een prijs die iemand was deelgevalen, een eredoctoraat, maar ook bij het afscheid van bewonderde vrienden en vakgenoten. Zo schreef hij indrukwekkende berichten over onder anderen Prof. dr. Th. Weevers (die hij zover ik weet nooit bij zijn voornaam heeft genoemd), Willem Carel de Leeuw (zijn grote leermeester), Jaap van Dijk, Edouard van der Voo, Dik Thalen, Jan Barkman, Marcus Adriani, Jan Vlieger, Gideon Kruseman, Henk Doing en – nog maar minder dan twee jaar geleden – Bart Graatsma. Als ik dit schrijf, is het de week voor Pasen, en op de achtergrond klinkt het slotkoor uit de Mattheus Passion. ‘Ruhe sanfte, sanfte Ruhe!’, dat wens ik je van harte toe.

Literatuur

- Bakker, P.A. (1987). Een leven in dienst van het natuurbehoud. *De Levende Natuur* 88: 22-28.
- Goris, M.J., H.G.J.M. van der Hagen, S.M. Hennekens et al. (1991). *Bibliografie Victor Westhoff met een beschrijving van en een keuze uit zijn werk*. Linne, 210 pp.

- Maarel, E. van der (1981). *Contemporary conservationists (6). Professor Dr V. Westhoff*. *Biological Conservation* 21: 1-4.
- Schaminée, J.H.J., A.H.F. Stortelder & V. Westhoff (1995). *De Vegetatie van Nederland I. Inleiding tot de plantensociologie: grondslagen, methoden en toepassingen*. Opulus, Uppsala/Leiden, 296 pp.
- Schaminée, J.H.J. & R. van 't Veer (2000, red.). *Honderd jaar op de knieën. De geschiedenis van de plantensociologie in Nederland*. Opulus Press Nederland, Noordwolde, 238 pp.
- Sýkora, C.M.P. & K.V. Sýkora (1987). Geschiedenis van de geobotanie. *De Levende Natuur* 88: 7-11.